

KAPITTEL 4

Drivkrefter for arbeidsplassvekst

Vi har i forrige kapittel sett at arbeidsplassveksten er en av de viktigste drivkreftene bak de flyttemønstrene vi har sett siden 2000. I flytteeanalysen har vi imidlertid bare vurdert arbeidsplassendringenes effekt på nettoflyttingen og sett bort fra at nettoflyttingen også kan ha en effekt på arbeidsplassveksten. Det skal vi bøte på i dette kapitlet. Vi skal også se på hvilke andre faktorer som er viktige forklaringsfaktorer for arbeidsplassveksten og bygge en modell som kan forklare den lokale arbeidsplassveksten.

Bransjer og sektorer

For å analysere og forstå endringene i antall arbeidsplasser, må vi splitte opp arbeidsplassene i ulike sektorer og bransjer. Det er fire sektorer: stat, fylkeskommune, kommune og privat sektor. Vi vil kalle privat sektor næringsliv, selv om privat sektor også omfatter ikke-kommersielle foreninger og liknende. Det er helt ulike drivkrefter som påvirker veksten i antall arbeidsplasser i de ulike sektorene.

Privat sektor, eller næringslivet, er størst og omfatter omtrent to av tre arbeidsplasser i landet. Det er vanlig å dele opp næringslivet i ulike bransjer, og det finnes mange ulike måter å gjøre dette på. Vi bruker slike bransjeinndelinger til analyseformål og til å beskrive utviklingen. En egnet bransjeinndeling består av passe mange bransjer som er delt opp slik at det ikke er noen bransjer som er svært store eller svært små.

Vi har konstruert denne bransjeinndelingen:

Tabell 9 Bransjeinndeling brukt i analysene

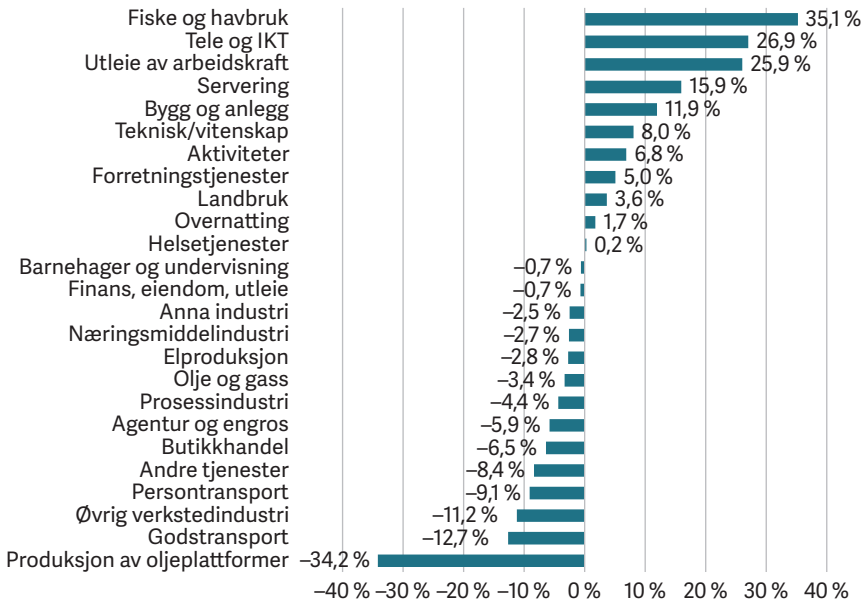
Bransje	Kategori
Anna industri *	
Næringsmiddelindustri *	
Olje og gass *	
Prosessindustri *	
Øvrig verkstedindustri *	
Elproduksjon *	Basis-næringer
Produksjon av oljeplattformer *	
Fiske og havbruk *	
Landbruk *	
Teknisk/vitenskap	
Tele og IKT	
Aktiviteter	
Butikkhandel	Besøks-næringer
Overnatting	
Servering	
Agentur og engros	
Bygg og anlegg	
Andre tjenester	
Finans, eiendom, utleie	
Forretningstjenester	Regionale næringer
Helsetjenester	
Barnehager og undervisning	
Utleie av arbeidskraft	
Persontransport	
Godstransport	
Kommune	
Fylke	Offentlig
Stat	

Næringslivet er altså delt opp i 25 bransjer. Disse 25 bransjene har vi gruppert i tre kategorier: basisnæringer, besøksnæringer og regionale næringer. Basisnæringene er de mest konkurranseutsatte bransjene. Det er bransjer som stort sett omsetter produkter og tjenester til et nasjonalt eller internasjonalt marked. Besøksnæringene har det til felles at salget skjer med personlig oppmøte fra kundene. Det betyr at salget fra besøksbransjene i en kommune enten skjer til egne innbyggere eller til personer som besøker

kommunen. Kommuner som er attraktive å besøke vil da få flere kunder til sine besøksbransjer. De regionale næringene er bransjer som verken er besøksbransjer eller basisnæringer. Det er bedrifter som i hovedsak har et regionalt marked.

Betydningen av næringsstrukturen – bransjeeffekten

Bransjene vokser i ulik takt. I figuren under kan vi se veksten i de ulike bransjene i perioden 2016–2022.

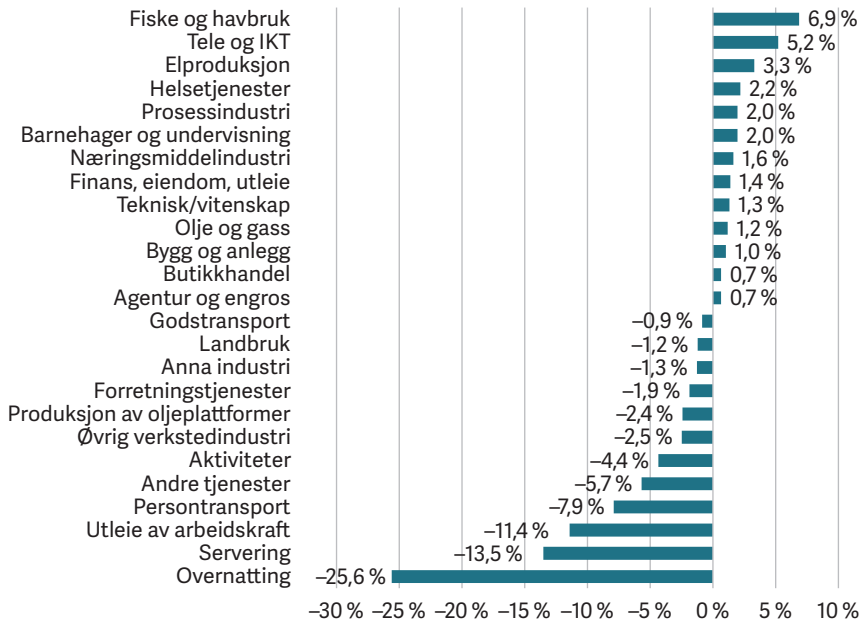

Figur 34 Relativ vekst i antall ansatte ulike bransjer i perioden 2. kvartal 2016–2. kvartal 2022

I denne perioden er det bransjen fiske og havbruk som har hatt sterkest vekst. Antall ansatte har økt med hele 35,1 prosent i denne seksårsperioden. Det betyr at steder hvor en stor andel av arbeidsplassene er i fiske og havbruk har hatt gode tider i denne perioden, og at de dermed har hatt en betydelig større sannsynlighet for å få vekst i næringslivet. Bransjer som tele og IKT, utleie av arbeidskraft, servering og bygg og anlegg har også hatt sterk vekst i denne perioden. Dette er altså bransjer som har vært gunstig å ha mye av i denne perioden. Steder som har en stor andel

av arbeidsplassene i slike vekstnæringer, har hatt gode betingelser for å få vekst i næringslivet.

Bransjer som har hatt svakest utvikling i denne perioden er produksjon av oljeplattformer, godstransport og øvrig verkstedindustri. Disse bransjene har hatt sterk nedgang, slik at steder hvor en stor del av næringslivet er i disse bransjene har hatt en sterk ulempe når det gjelder å få vekst i næringslivet. Hva som er vekstbransjer og hva som er nedgangsbransjer vil kunne være svært forskjellig fra periode til periode. I 2020, det året vi fikk koronarestriksjonene, var veksten i de ulike bransjene slik:

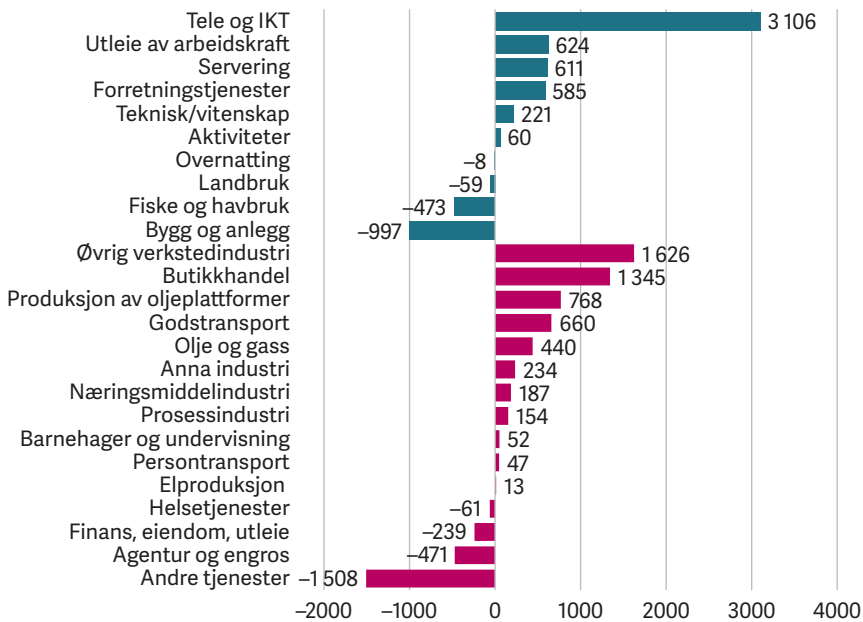

Figur 35 Relativ vekst i antall ansatte ulike bransjer i 2020

Bransjer som fiske og havbruk og tele og IKT fortsatte veksten uten å bli særlig påvirket av restriksjonene. IKT-bransjen ble antakelig positivt stimulert gjennom en sterk økning i behovet for hjemmekontor og digitale møteplasser. Bransjer som overnatting, servering, utleie av arbeidskraft og persontransport fikk en kraftig nedgang. De bransjene som ble hardest rammet av koronarestriksjonene fikk imidlertid den sterkeste veksten når restriksjonene ble opphevet, slik at det ikke ser ut til å være noen langsiktige effekter.

Bransjeeffekten

Bransjeeffekten er et mål for hvor mye veksten i antall arbeidsplasser på et sted blir påvirket av bransjestrukturen på stedet. Prinsippet er ganske logisk: Steder med en stor andel av arbeidsplassene i vekstbransjer får et positivt stimuli til veksten, mens steder med en stor andel av arbeidsplassene i nedgangsbransjer blir negativt påvirket. Vi skal vise hvordan vi regner ut denne bransjeeffekten helt nøyaktig, med et eksempel fra Oslo. Vi bruker da en såkalt *shift/share*-modell som først ble tatt i bruk i 1942 (Creamer, 1942).

Figur 36 Bransjeeffekten målt i utviklingen av antall ansatte i Oslo i perioden 2. kvartal 2016–2. kvartal 2022. Blå søyler er bransjer med høyere vekst enn gjennomsnittet, mens røde søyler er bransjer med lavere vekst enn gjennomsnittet

Bransjeeffekten er altså positiv for et sted hvis stedet har en høy andel av de ansatte i en bransje som har høyere vekst enn gjennomsnittet. I figuren kan vi se at bransjeeffekten for Oslo for bransjen tele og IKT tilsvarer en økning på 3 106 ansatte i denne perioden. Det er fordi Oslo har mye høyere andel av arbeidsplassene i tele og IKT enn landsgjennomsnittet. Hvis Oslo hadde en normal vekst (som landsgjennomsnittet, det vil si 26,9 prosent, jf. figur 36), ville det gjort at Oslo «tjener» 3 106 ansatte i form av en ekstra

vekst. Oslo har lave andeler i bransjer som bygg og anlegg og fiske og havbruk. Det teller negativt, fordi Oslo «gikk glipp av» den veksten som disse bransjene har hatt i denne perioden. Det er nesten ingen arbeidsplasser i fiske og havbruk i Oslo, men mangelen på arbeidsplasser i vekstbransjer har likevel en betydning for forventet vekst. Det å ikke ha arbeidsplasser i en bransje kan ha stor betydning for veksten, fordi vi sammenlikner med andre steder.

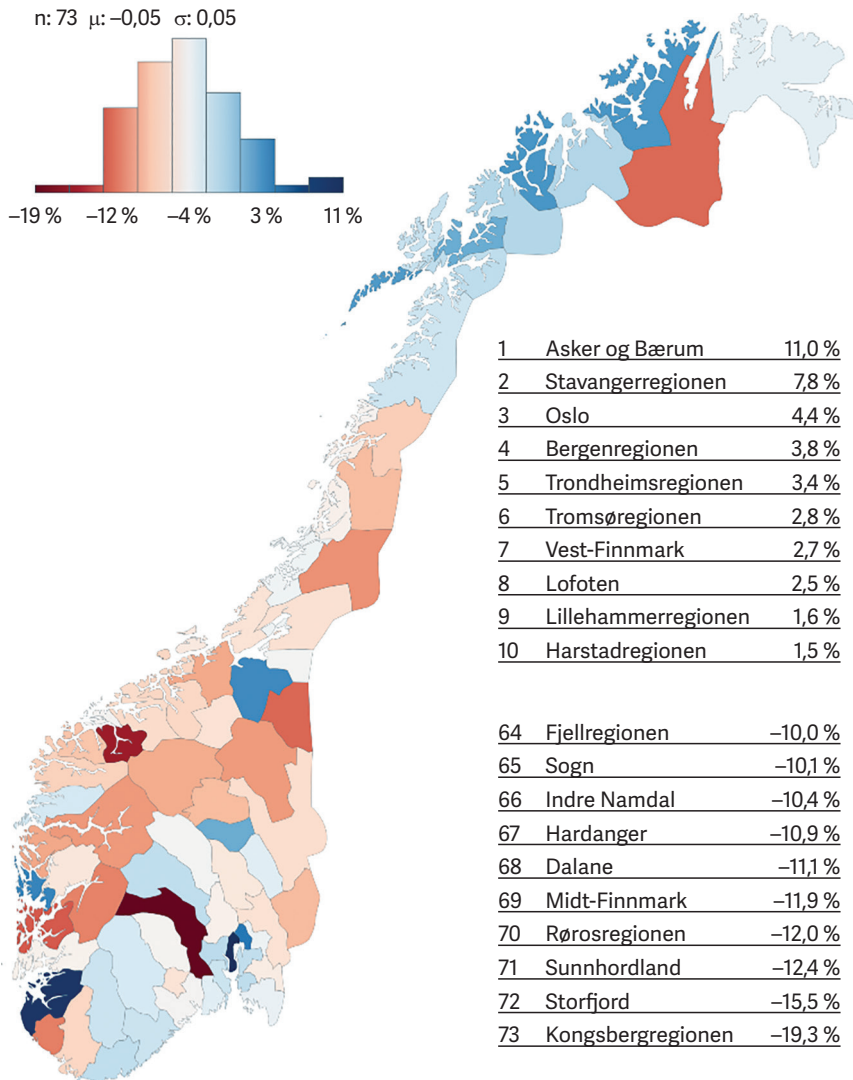
De røde søylene i figur 36 er bransjer som har hatt lavere vekst enn gjennomsnittet. Her er det om å gjøre å ha små andeler for å få en positiv bransjeeffekt. Når Oslo får en bransjeeffekt på 1 626 ansatte for bransjen øvrig verkstedindustri, er det fordi det er relativt få arbeidsplasser i denne bransjen i Oslo. Den samlede bransjeeffekten for Oslo er 6 915 ansatte i denne seksårsperioden. Det betyr at dersom Oslo hadde nøyaktig samme vekst i hver enkelt bransje som landsgjennomsnittet, ville den samlede veksten i næringslivet bli 6 915 ekstra ut over den veksten som tilsvarende prosentvise veksten for landet.

Regionale mønstre i bransjeeffekten

Vi har nå sett at forskjeller i bransjestruktur mellom steder har en stor betydning for veksten i næringslivet. Forskjellen skapes av ulike bransjer vokser ulikt. Hva som er vekstbransjer og hva som er nedgangsbransjer vil være helt avhengig av tidsperioden vi ser på. Dermed kan bransjeeffekten for et sted være positiv i en periode, men negativ i en annen periode. Det er likevel et visst mønster på lang sikt. Vi brukte Oslo som et eksempel på et sted med en positiv bransjeeffekt. Vi kunne også brukt en annen av de store byene, som for eksempel Bergen, Trondheim, Stavanger, Kristiansand eller Tromsø. De største og mest sentrale stedene har alle hatt en positiv bransjeeffekt i et langt tidsperspektiv. Et spørsmål vi har stilt oss i denne sammenhengen er om dette er en tilfeldighet knyttet til denne tidsperioden, eller om det er en mekanisme som gjør at sentrale steder får en positiv bransjeeffekt. Er det slik at de store byene trekker til seg de vekstkraftige bransjene? Eller støter store byer fra seg bransjer som har nedgang?

Hvis vi ser på industriens framvekst i Norge i et lengre perspektiv, ser vi at de store byene hadde mye industri da industrien var en vekstnæring. Det er ikke så mange tiår siden det var verkstedindustri på Aker Brygge i Oslo. Oslo var i stor grad en industriby så sent som på 1970-tallet. Da IT-næringen begynte å vokse fram, var det mange som var optimistiske

på distriktenes vegne. Det var en bransje som like godt kunne ha gode vekstsvilkår i distriktene. I stedet har IT-næringen blitt sterkt konsentrert til Oslo og de andre største byene. Også i andre land har sentrale strøk en mye mer positiv bransjeeffekt enn distriktene. Vi har laget analyser over den regionale utviklingen i Sverige og Danmark hvor dette er enda mer tydelig enn i Norge. I kartet under har vi vist bransjeeffektens variasjon mellom regioner i Norge, da for hele perioden 2001–2021.

Figur 37 Bransjeeffekten i perioden 2001–2021

Bransjeeffekten for Asker og Bærum er en økning på 11 prosent. Det betyr at hvis hver enkelt bransje i Asker og Bærum hadde samme vekst som landsgjennomsnittet for bransjen, ville veksten i næringslivet samlet sett blitt 11 prosentpoeng høyere enn landsgjennomsnittet. For Kongsberg-regionen har bransjeeffekten vært en nedgang på 19,3 prosent. Kongsberg-regionen kunne ha hatt gjennomsnittlig vekst som landsgjennomsnittet i hver enkelt bransje, men ville likevel fått 19,3 prosentpoeng lavere vekst enn landsgjennomsnittet samlet sett.

Det betyr at forskjellene i bransjestruktur gir store forskjeller i forventet vekst mellom regionene. Forskjellene er så store at vi alltid må ta med bransjestrukturen i betraktning når vi sammenlikner veksten i næringslivet fra sted til sted. Bransjestrukturen er også viktigere for analyser av lengre tidsperioder enn for korte.

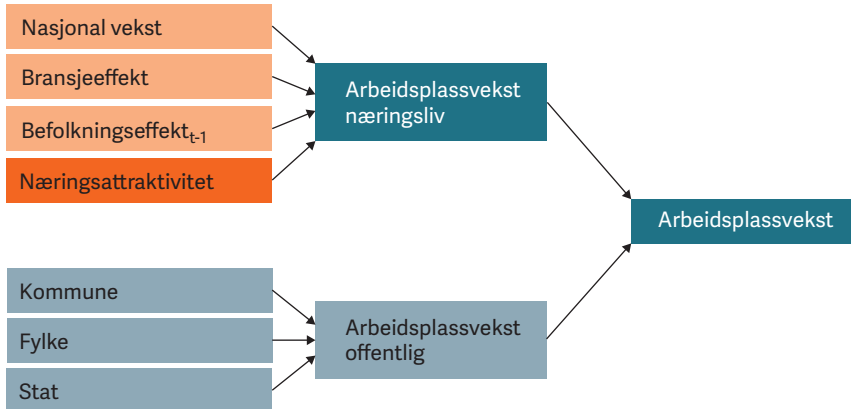
Befolkningseffekten

Hvilke bransjer blir påvirket av befolkningsendringer lokalt? Det er noen bransjer hvor det er ganske åpenbart at produksjon og salg i liten grad er knyttet til den lokale befolkningsutviklingen. Det gjelder det meste av industri og basisnæringer som produserer for et nasjonalt eller internasjonalt marked. Konkurransutsatte tjenester, som IKT, tele og vitenskapelige tjenester, konkurrerer stort sett også i et nasjonalt eller internasjonalt marked, men i disse bransjene er innsatsfaktoren kompetent arbeidskraft. Det gjør at også disse bransjene øker mer i områder der det er befolkningsvekst. Andre bransjer, som butikkhandel, private barnehager og skoler, frisørvirksomhet og helsetjenester, som har den lokale befolkningen som marked, må åpenbart bli påvirket. Stiger folketallet, får bedrifter i disse bransjene flere kunder og må øke antall ansatte. På steder som har innflytting og befolkningsvekst vil det også være behov for flere boliger, slik at vi kan forvente at antall arbeidsplasser i bygg- og anleggsbransjen øker. Dermed vil de fleste bransjer få stimulert veksten positivt av befolkningsvekst på stedet, selv om det kan være ulike mekanismer som skaper denne sammenhengen. Unntakene er bransjene som hører til primærnæringer og industri.

Modell for arbeidsplassvekst i næringslivet

Modellen for forventet arbeidsplassvekst i næringslivet er ganske enkel: Vi forventer i utgangspunktet at antall arbeidsplasser i alle bransjer har

samme utvikling som landsgjennomsnittet. Dernest reduserer vi eller øker veksten i bransjer som er befolkningsensitive proporsjonalt med den relative befolkningsveksten på stedet.

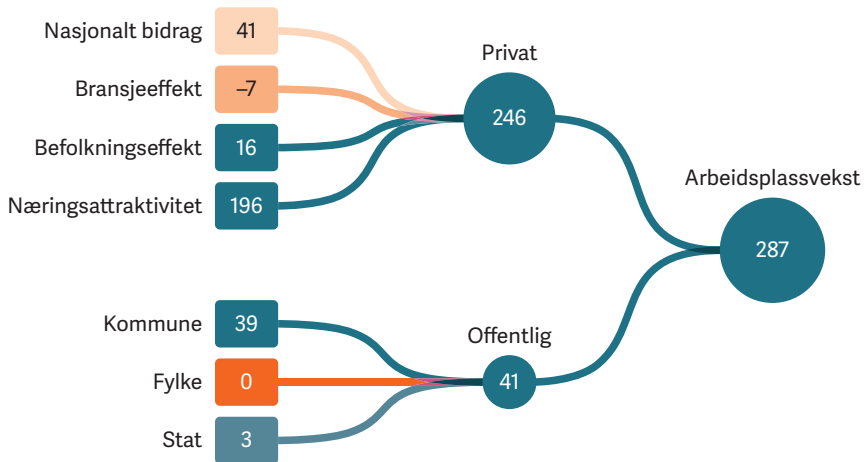

Figur 38 Modell for arbeidsplassvekst

Forventet vekst i antall arbeidsplasser i næringslivet på et sted vil da være summen av den nasjonale veksten (i prosent), bransjeeffekten, befolkningseffekten og næringsattraktiviteten til stedet. Befolkningseffekten antas å virke i ettertid, altså får befolkningsveksten i ett år betydning for veksten i antall arbeidsplasser i næringslivet i det neste året. I praksis bruker vi gjennomsnittlig relativ befolkningsvekst for de tre foregående årene. Næringsattraktiviteten er et restledd som er differansen mellom faktisk og forventet vekst.

Den samlede arbeidsplassveksten på et sted vil være summen av veksten i næringslivet og det offentlige. Offentlig sektor kan vi splitte opp i kommunal, fylkeskommunal og statlig sektor. Når vi beregner effekten som arbeidsplassveksten har på flyttingen, vil offentlige arbeidsplasser ha samme effekt som næringslivets arbeidsplasser. Vi har imidlertid ikke noen egen modell for arbeidsplassutviklingen i offentlig sektor.

Modellen illustrert i figur 38 kan vi anvende for å dekomponere arbeidsplassutviklingen i kommuner og regioner. Da kan vi få fram hvilke drivkrefter som har ført til denne arbeidsplassutviklingen. Vi skal ta fram noen eksempler på kommuner. Vestby kommune har hatt den høyeste næringsattraktiviteten av alle kommunene i perioden 2003–2021.

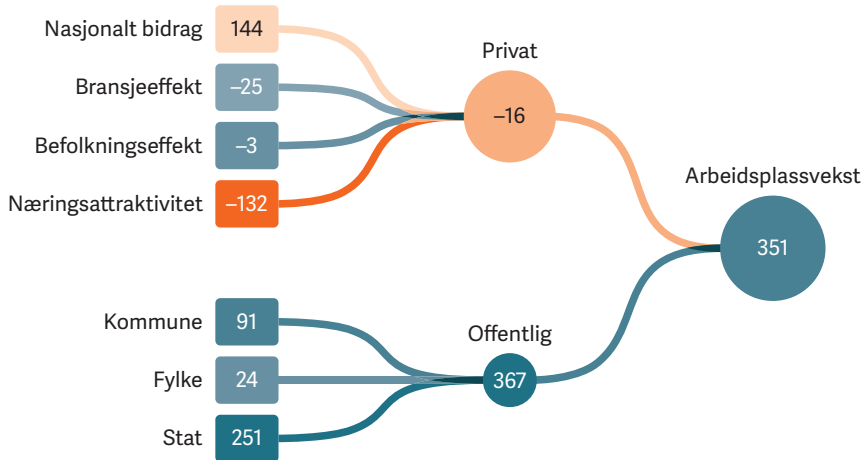

Figur 39 Arbeidsplassveksten i Vestby i perioden 2003–2021, dekomponert i ulike drivkrefter. Tallene viser gjennomsnittlig vekst i antall arbeidsplasser per år i perioden

Dette er en type figur vi bruker i de digitale regionanalysene våre. Fargene gjenspeiler kommunens rangering for hvert element blant alle landets kommuner. Der fargen er sterk blå, er kommunen rangert helt i toppen. For Vestby kan vi se at befolkningseffekten, næringsattraktiviteten, veksten i privat sektor og kommunal sektor er svært høy.

I figuren har vi anvendt modellen for å dekomponere arbeidsplassveksten i Vestby. Vi ser helt til høyre at det har vært en vekst på 287 arbeidsplasser per år i disse årene. Mesteparten av veksten har vært i næringslivet, som har vokst med 246 arbeidsplasser årlig. Den forventede veksten i næringslivet i Vestby er summen av nasjonalt bidrag (41), bransjeeffekten (-7) og befolkningseffekten (16). Normalt skulle næringslivet i Vestby ha vokst med 50 arbeidsplasser årlig. Den faktiske veksten har vært langt over dette, tilsvarende en ekstra vekst på 196 arbeidsplasser hvert år, som vi betegner som næringsattraktivitet. Vestby har altså hatt en unormalt høy vekst i næringslivet. Nærmere analyser av næringsutviklingen i Vestby viser at det har vært usedvanlig mange bedrifter som har flyttet fra andre kommuner og inn til Vestby i denne perioden. Vestby kommune har altså trukket til seg bedrifter og deres ansatte i stort monn.

Sarpsborg er den kommunen i landet som har hatt den sterkeste veksten i antall arbeidsplasser i offentlig sektor.

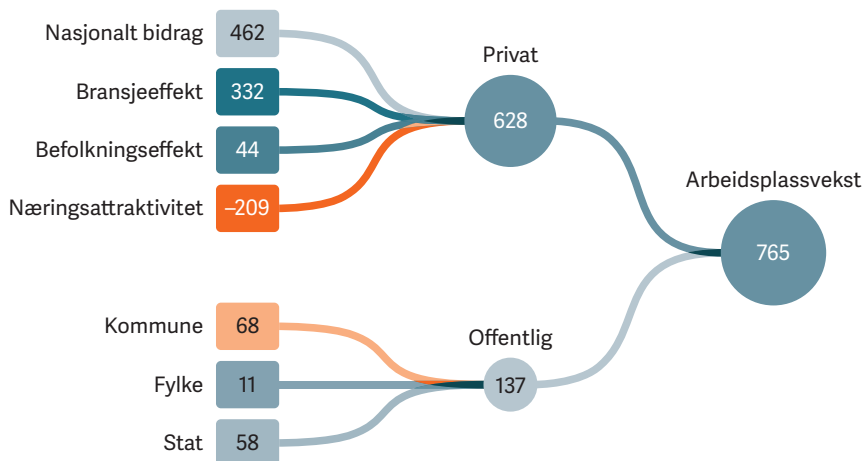
Figur 40 Arbeidsplassveksten i Sarpsborg i perioden 2003–2021, dekomponert i ulike drivkrefter. Tallene viser gjennomsnittlig vekst i antall arbeidsplasser per år i perioden

Vi ser i figuren at det har vært en gjennomsnittlig arbeidsplassvekst på 351 arbeidsplasser per år i denne perioden. I det offentlige har arbeidsplassveksten vært 367 arbeidsplasser i gjennomsnitt. All vekst har derfor vært i offentlig sektor. Det har vært vekst i både kommunal, fylkeskommunal og statlig sektor. Vi ser av fargene at den prosentvise veksten har vært høy, sammenliknet med andre kommuner i landet. Mesteparten av veksten har vært i statlig sektor. Årsaken til denne sterke veksten er at det ble bygget et nytt fylkessykehus i Sarpsborg i 2015. Mange arbeidsplasser ble da flyttet fra det gamle sykehuset i nabokommunen Fredrikstad. Antall arbeidsplasser i næringslivet har sunket med 16 per år. Det til tross for at det var forventet en vekst på 116 arbeidsplasser per år. Arbeidsplassutviklingen i næringslivet i Sarpsborg har således vært langt under forventet som følge av svak næringsattraktivitet.

Når vi har dette diagrammet, er det lett å se hva som har vært drivkreftene for arbeidsplassveksten i Sarpsborg i denne perioden: Det har vært vekst i offentlig sektor, særlig i staten. Denne sterke veksten har gjort at det har blitt en betydelig arbeidsplassvekst i kommunen, selv om næringslivet har hatt nedgang til tross for at de strukturelle forholdene skulle gitt en forventet vekst.

Bærum er en av kommunene med den høyeste positive bransjeeffekten. Det er fordi en stor andel av næringslivet i Bærum er i bransjer med sterk

vekst, som tele og IKT og vitenskapelige tjenester. Samtidig har Bærum bare en liten andel av næringslivet i nedgangsbransjer.

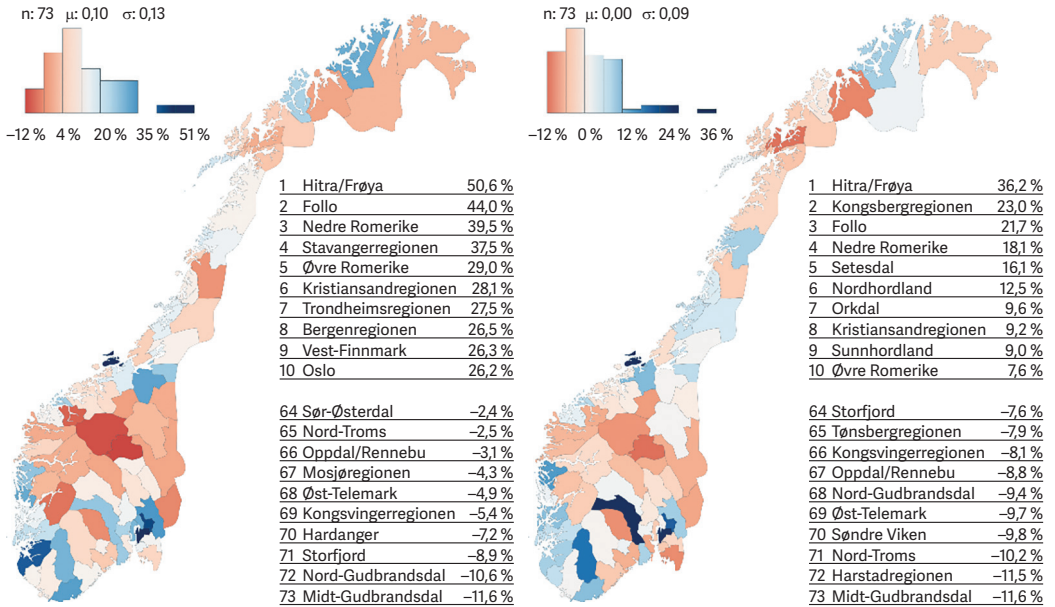

Figur 41 Arbeidsplassveksten i Bærum i perioden 2003–2021, dekomponert i ulike drivkrefter. Tallene viser gjennomsnittlig vekst i antall arbeidsplasser per år i perioden

I diagrammet kan vi se at Bærum har hatt en arbeidsplassvekst på 765 i gjennomsnitt per år i denne perioden. Mesteparten av veksten har kommet i næringslivet, som har vokst med 628 arbeidsplasser per år. Den viktigste drivkraften for denne veksten har vært det nasjonale bidraget på 462 arbeidsplasser per år. Det er ensbetydende med at Bærum ville ha hatt en vekst på 462 arbeidsplasser per år dersom arbeidsplassveksten i næringslivet i Bærum hadde vært nøyaktig den samme som landsgjennomsnittet i denne perioden. Den nest sterkeste positive drivkraften er bransjeeffekten, som har økt veksten med 332 arbeidsplasser per år. Bærum har også en positiv befolkningseffekt som har økt veksten med 44 arbeidsplasser per år. Normal vekst i næringslivet er derfor summen av disse, som er 837 arbeidsplasser årlig. Siden veksten ble bare på 628, er det et negativt avvik på 209 arbeidsplasser årlig. Dermed har Bærum hatt en negativ næringsattraktivitet. Det har vært en sterk vekst i antall arbeidsplasser i kommunen, men det skyldes utelukkende at de strukturelle betingelsene for vekst har vært svært gode. Når vi justerer for næringsattraktiviteten, kommer det fram at vekstkraften i næringslivet i Bærum egentlig er svak.

Attraktive næringsregioner

Hvilke steder har hatt høy næringsattraktivitet, det vil si bedre vekst i antall arbeidsplasser i næringslivet enn forventet?

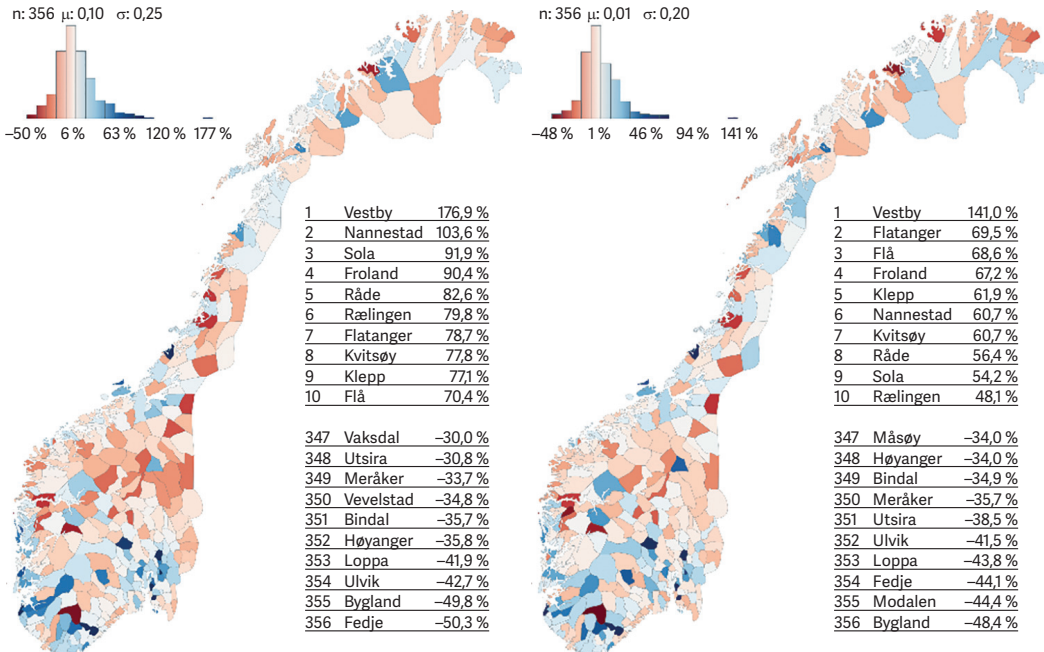

Figur 42 Vekst i antall arbeidsplasser i næringslivet i perioden 2003–2021 til venstre. Næringsattraktivitet, det vil si avvik fra forventet vekst, til høyre

I kartet til venstre kan vi se at regionen Hitra/Frøya har hatt den høyeste veksten i antall arbeidsplasser i næringslivet i perioden 2003–2021. Det har vært en vekst i antall arbeidsplasser i næringslivet på Hitra/Frøya på over 50 prosent, og det er 36,2 prosentpoeng mer enn forventet ut fra modellen vår. Hitra/Frøya har også det største positive avviket og har derfor også den høyeste næringsattraktiviteten av regionene i denne perioden.

Kongsberg-regionen er nummer to på rangeringen av regionene med hensyn til næringsattraktivitet, med en arbeidsplassvekst i næringslivet som har vært 23 prosentpoeng over forventet verdi. Follo er nummer to av regionene for faktisk arbeidsplassvekst i næringslivet og nummer tre når det gjelder positivt avvik fra forventet vekst, det vil si næringsattraktivitet. Vi kan se at det er attraktive og mindre attraktive næringsregioner i alle landsdeler, som det også bør være når vi har korrigert for forskjeller i strukturelle vekstbetingelser.

Attraktive næringskommuner

Figur 43 Vekst i antall arbeidsplasser i næringslivet i perioden 2003–2021 til venstre. Næringsattraktivitet, det vil si avvik fra forventet vekst, i kartet til høyre

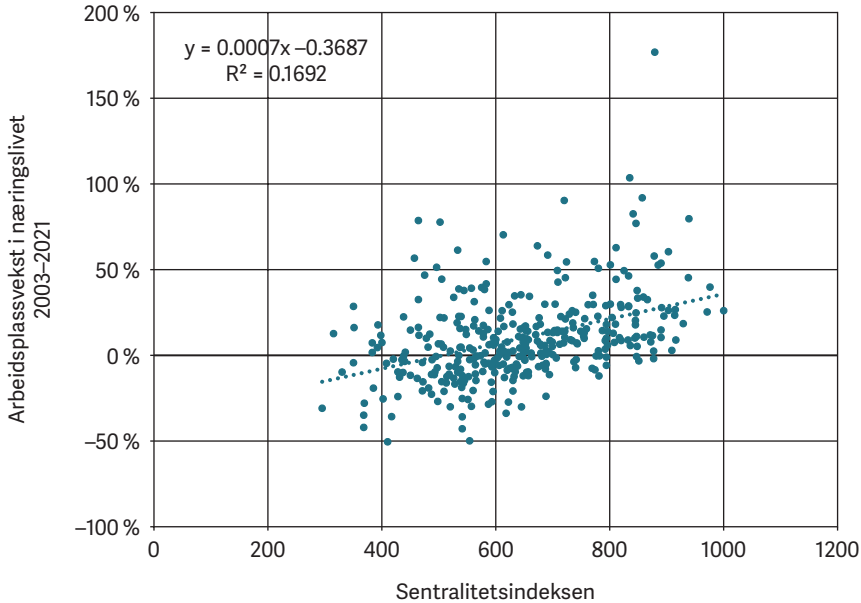
Hvilke kommuner har vært mest attraktive for næringsliv?

Vestby, Nannestad og Sola har hatt høyest vekst i antall arbeidsplasser i næringslivet i perioden 2003–2021 blant kommunene i Norge. Vestby har hatt en vekst på hele 176,9 prosent i antall arbeidsplasser i næringslivet.

Veksten i Vestby har vært 141 prosentpoeng over forventet verdi, slik at Vestby også har hatt høyest næringsattraktivitet i denne perioden. Etter Vestby er det Flatanger og Flå som er nummer to og tre av kommunene når det gjelder næringsattraktivitet. Disse to kommunene har strukturelle betingelser som skulle tilsi lav vekst, men har altså slått forventningene kraftig.

Sentralitet og arbeidsplassvekst

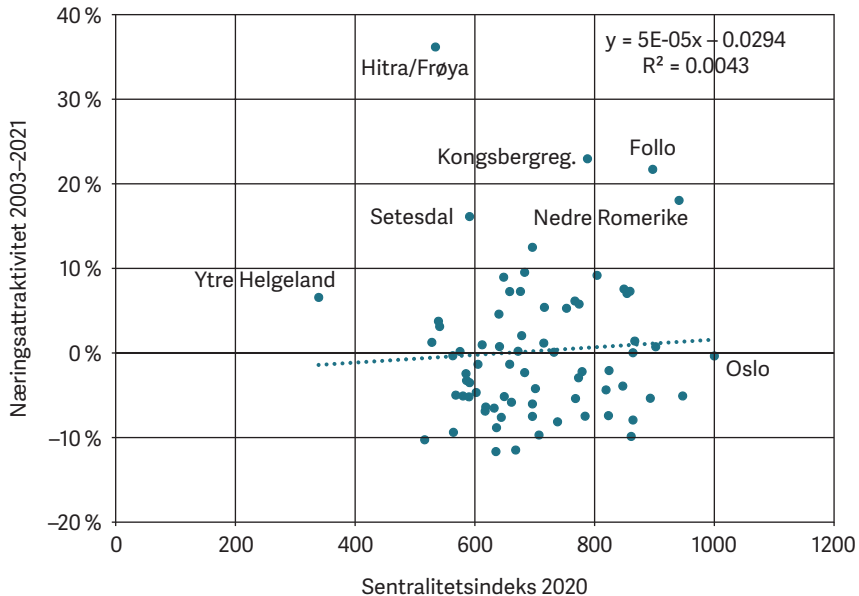
Modellen for forventet arbeidsplassvekst i næringslivet har ikke med noen variabel for sentralitet. Hvis vi ser på sammenheng mellom bare de to faktorene arbeidsplassvekst og sentralitet, kan det tilsynelatende se ut til at det er en sammenheng, som vi kan vise i figuren under.

Figur 44 Kommunenes sentralitet og arbeidsplassveksten i næringslivet i perioden 2003–2021

Regioner med høy sentralitet har en klar tendens til å ha høyere arbeidsplassvekst i næringslivet enn regioner med lav sentralitet. I modellen vår har vi korrigert for forskjeller i bransjestruktur og befolkningsvekst. Vi har også sett at sentrale regioner har en næringsstruktur med en konsentrasjon av bransjer som er i vekst. Bransjeeffekten er åpenbart positivt korrelert med sentraliteten. Samtidig har vi korrigert arbeidsplassveksten for befolkningseffekten. Denne befolkningseffekten er enda mer positivt korrelert med sentraliteten, siden sentrale områder har klart bedre befolkningsvekst enn distriktene.

Spørsmålet blir da: Kan forskjeller i bransjestruktur og befolkningsvekst være forklaringen på at sentrale områder har bedre vekst i antall arbeidsplasser i næringslivet? En måte å finne ut av dette, er å se om det er en sammenheng mellom næringsattraktivitet og sentralitet. Hvis det er slik at det er en signifikant positiv sammenheng mellom sentralitet og næringsattraktivitet, vil det bety at vi burde ta med stedenes sentralitet i modellen vår. I figuren under har vi plottet inn regionenes sentralitet og næringsattraktiviteten.

Figur 45 Regioners sentralitet og næringsattraktivitet i perioden 2003–2021

Sammenhengen mellom regionenes sentralitet og næringsattraktiviteten er svært nær null. Det er riktignok en positiv sammenheng, men R^2 er nå så lav som 0,0043, altså forsvinnende liten. Regionen med høyest næringsattraktivitet, Hitra/Frøya, har lav sentralitet. Regionen med aller lavest sentralitet, Ytre Helgeland, har en positiv næringsattraktivitet, mens Oslo har en helt nøytral næringsattraktivitet i denne perioden.

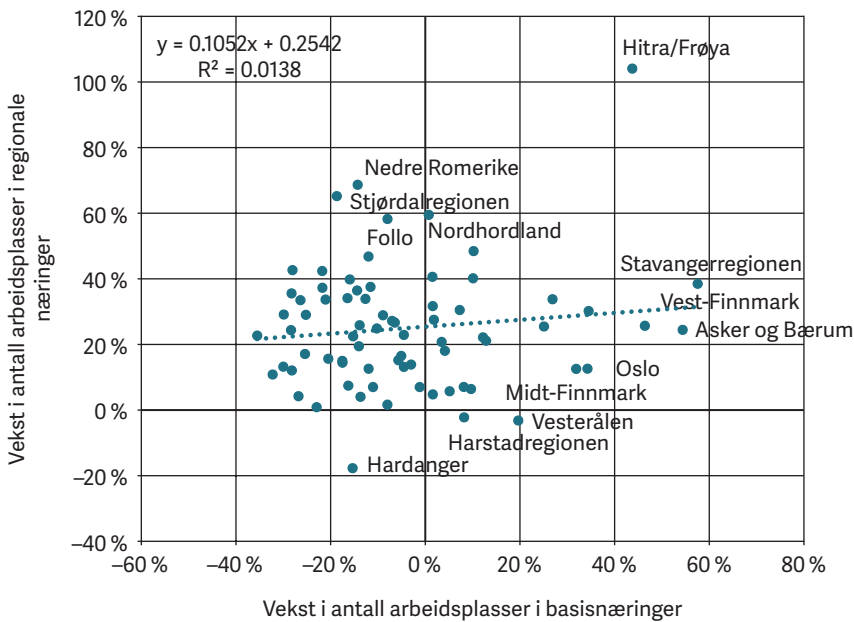
Det betyr at det ikke er noen grunn til å ta med regionenes sentralitet i modellen vår for arbeidsplassvekst i næringslivet. Regioner med høy sentralitet har generelt bedre arbeidsplassvekst i næringslivet, men det kan fullt ut forklares med at de sentrale regionene har en mer gunstig næringsstruktur og bedre befolkningsvekst.

Basisnæringenes betydning for andre næringer

Begrepet basisnæringer indikerer at noen bransjer er basis for andre bransjer. Tradisjonelt ble begrepet brukt om næringsvirksomhet som produserer varer som kan selges, gjerne internasjonalt. Teorien var at basisnæringene skaffet inntekter til stedet gjennom at de selger varer, pengene strømmer inn, og dermed blir det ringvirkninger til andre næringer. I dagens verden er det absolutt relevant å inkludere tjenesteprodusenter som har et større

markert i basisnæringsbegrepet. IT-tjenester er for eksempel en internasjonal handelsvare på linje med aluminium og fisk. Et land som India har store eksportinntekter dette tjenestosalget. På denne bakgrunnen er det intuitivt at basisnæringene nettopp er en basis for inntektene som tilføres et sted og som gir grunnlaget også for annen næringsvirksomhet gjennom ringvirkninger.

Hvis dette er en universell mekanisme som gjelder for den regionale næringsutviklingen i norske regioner, burde vi kunne se en positiv sammenheng mellom basisnæringenes vekst og veksten i andre næringer.

Figur 46 Vekst i antall arbeidsplasser i perioden 2001–2021 i basisnæringer og regionale næringer i regionene i Norge

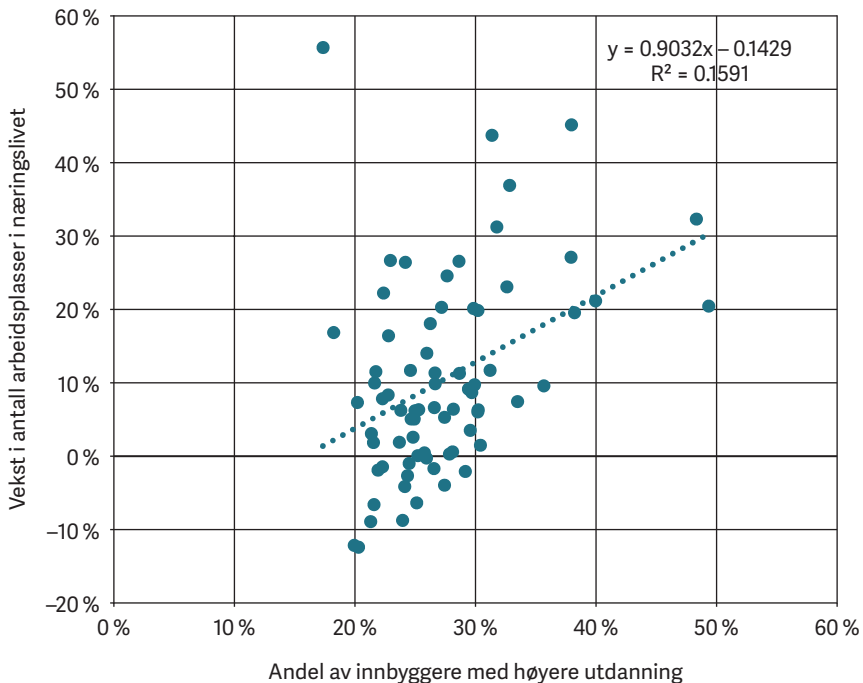
I figuren over har vi plottet inn veksten i basisnæringene i norske regioner langs den horisontale akse og veksten i de regionale næringene langs den vertikale akse. Det er nesten ingen sammenheng mellom veksten i basisnæringene og de regionale næringene. Regionen Hitra/Frøya skiller seg riktignok ut gjennom å ha svært sterk vekst i begge disse næringstypene, slik at det kan se ut til at i akkurat denne regionen har en sterk vekst i basisnæringene forplantet seg til de regionale næringene. Men andre regioner som har hatt sterk vekst i de regionale næringene, som Nedre Romerike,

Stjørdals-regionen, Nordhordland og Follo, har alle hatt nedgang eller nullvekst i sine basisnæringer. Samtidig kan vi se at regioner som Asker og Bærum, Stavanger-regionen og Vest-Finnmark er blant regionene med sterkest vekst i basisnæringene (dog med helt forskjellige basisnæringer) og samtidig forholdvis lav vekst i de regionale næringene.

Det betyr at et sted med vekst i basisnæringene ikke alltid har særlig vekst i andre næringer, og at steder kan ha sterk vekst i andre bransjer selv om det går dårlig i basisnæringene. Basisnæringene blir dermed ikke viktigere enn andre næringer. Kanskje var det annerledes i tidligere tider? Men hvis vi skal forstå den regionale utviklingen i Norge etter 2000, er det helt andre modeller vi må finne.

Utdanningsnivå

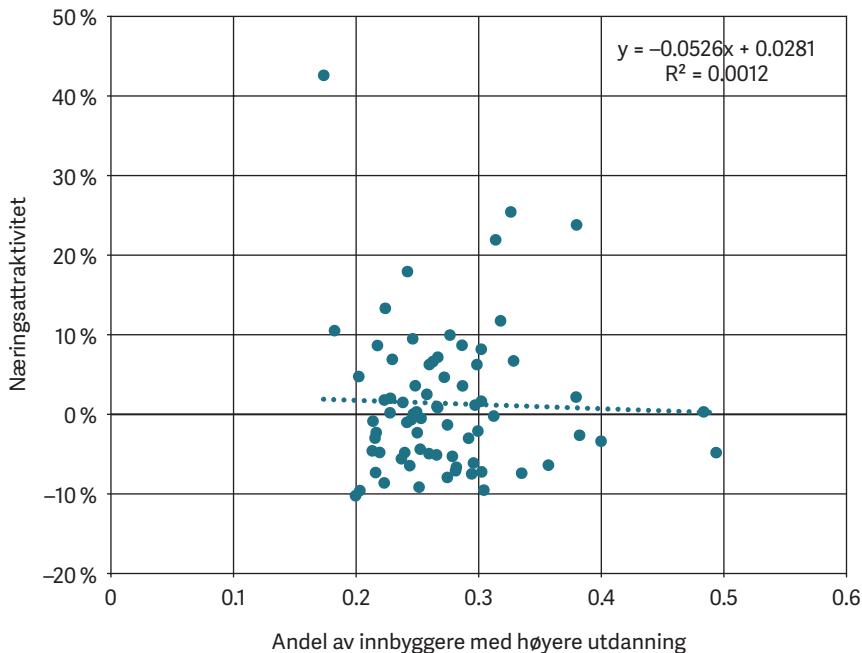
Hvordan blir næringsutviklingen påvirket av utdanningsnivå? Det finnes forskere som mener å ha funnet at utdanningsnivå er sterkt korrelert med vekst. Glaeser (2011) påstår at utdanningsnivået betyr svært mye. Men hva viser de norske tallene? La oss se på figuren under.

Figur 47 Regioner i Norge etter vekst i antall arbeidsplasser og utdanningsnivå i befolkningen i perioden 2001–2021

Det er tilsynelatende en positiv korrelasjon mellom utdanningsnivå og vekst i antall arbeidsplasser i næringslivet. Hvis vi tenker oss at det er slik at et høyt utdanningsnivå påvirker veksten i næringslivet positivt og at trendlinjen i diagrammet viser dette årsaksforholdet korrekt, vil det være en forventet vekst på 30 prosent i antall arbeidsplasser i regionen med høyest utdanningsnivå, mens det ville knapt vært vekst i det hele tatt i regionen med det laveste utdanningsnivået. Det er derfor lett å tro at utdanningsnivået i befolkningen har stor betydning for næringsutviklingen, dersom en bare ser på disse to faktorene. Det er nettopp denne typen tofaktoranalyse som Glaeser brukte i *Triumph of the City* som bevis for at utdanningsnivået påvirket den økonomiske veksten.

Vi har imidlertid sett at både bransjestrukturen og befolkningsveksten har en sterk innvirkning på veksten i antall arbeidsplasser i næringslivet. Hva hvis vi ser på sammenhengen mellom næringsattraktiviteten og utdanningsnivået etter at vi har fjernet effektene av bransjestruktur og befolkningsvekst? Da får vi et helt annet bilde.

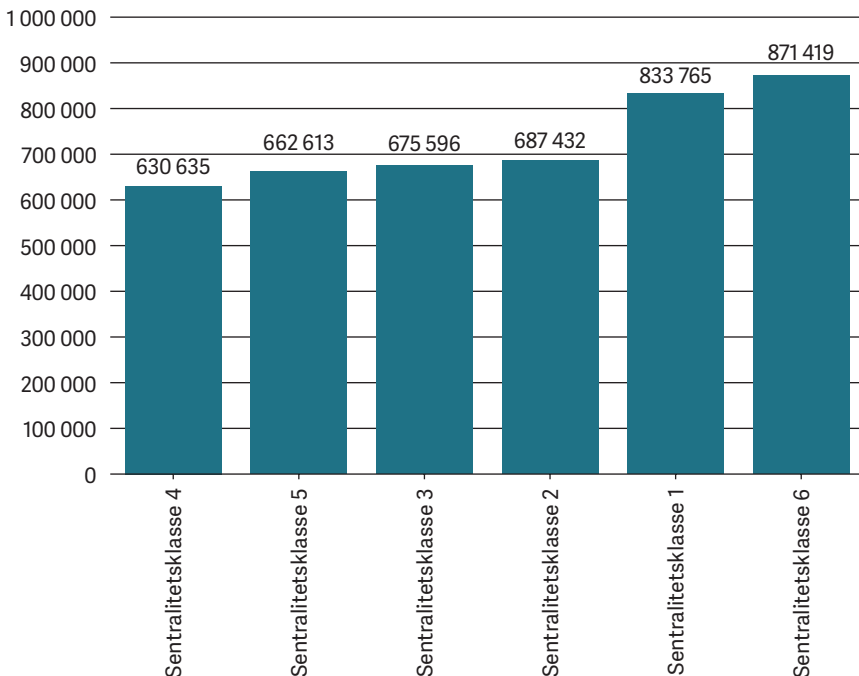
Figur 48 Regioner i Norge etter næringsattraktivitet og utdanningsnivå i befolkningen i perioden 2001–2021

Figuren viser at det faktisk ikke er noen positiv sammenheng mellom regionenes næringsattraktivitet og utdanningsnivå i befolkningen. Det at regioner med høyt utdanningsnivå har en tendens til sterkere vekst i antall arbeidsplasser i næringslivet forklares fullt og helt gjennom at de har en gunstig bransjestruktur og høy befolkningsvekst. Når vi tar disse forholdene med i regnestykket, er det ingenting som tyder på at et høyere utdanningsnivå i befolkningen har noen betydning for veksten i næringslivet.

Litt om verdiskaping og produktivitet

I vår modell konsentrerer vi oss om arbeidsplassene og arbeidsplassveksten. Vi mener det er den sysselsettingen næringslivet genererer som er den viktigste drivkraften for flytting og befolkningsvekst. Andre teorier tar heller utgangspunkt i næringslivets verdiskaping og produktivitet.

Verdiskapingen i en bedrift er det kronebeløpet som produksjonen genererer. Vi kan finne denne verdiskapingen med å ta salgsinntekter fratrukket innkjøpte varer og tjenester, alternativt gjennom å summere driftsresultatet og lønnskostnadene. Produktiviteten til en bedrift finner

Figur 49 Produktivitet i næringslivet i ulike sentralitetsklasser i 2021.

Data: Enhetsregisteret og regnskapsregisteret, bearbejdet av Telemarksforsking

vi gjennom å beregne verdiskaping per ansatt. Hvis et sted har høyere produktivitet i sitt næringsliv, vil det kunne være en forklaring til at stedet har høyere vekst. Høy produktivitet vil gjøre at bedriftene kan betale høyere lønninger, at eierne av bedriften kan få høyere overskudd eller begge deler. Noen ganger kan vi finne at sentraliseringen forklares ved at de store byene har høyere produktivitet og derfor kan tilby bedre lønninger, altså at dette er drivkraften for at folk flytter fra distrikter til større byer.

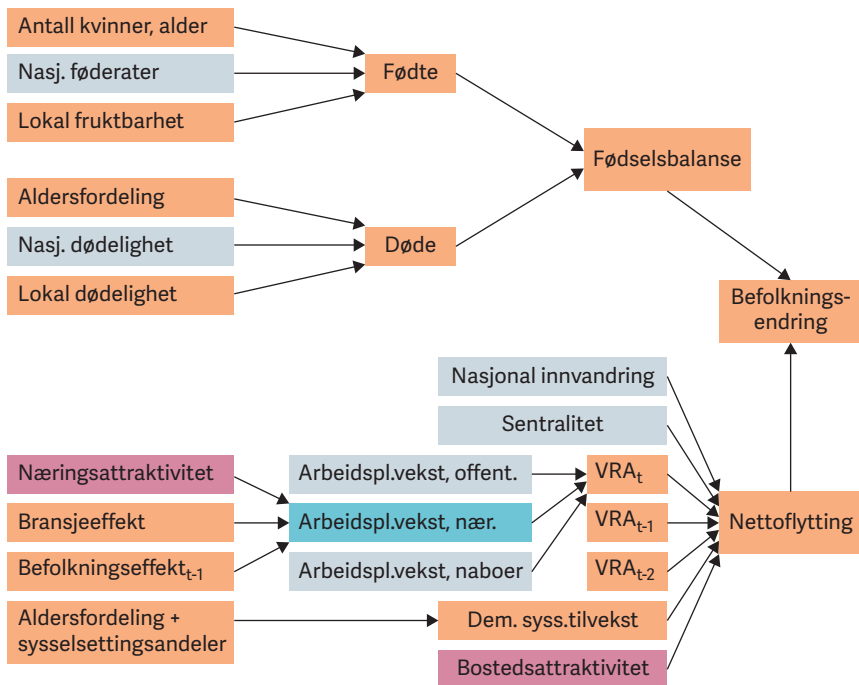
Vi har beregnet produktiviteten til næringslivet i de ulike sentralitetsklassene i Norge. Vi finner da at produktiviteten i næringslivet er høyest i sentralitetsklasse 6, som består av de 113 minst sentrale kommunene i landet. Sentralitetsklasse 1, som er Oslo og nabokommunene, har nest høyest produktivitet. Det er liten forskjell på produktiviteten i de andre sentralitetsklassene.

Glaeser (2011) argumenterer for at de store byene er langt mer produktive fordi tettheten av mennesker og det høye utdanningsnivået i byene gjør at næringslivet blir mer innovativt. De store byene trekker til seg folk fra distriktene fordi byene gir langt bedre muligheter til å komme seg ut av fattigdom. Dette kan godt være tilfelle for de storbyene som Glaeser henter sine eksempler fra. Men det passer ikke for situasjonen i Norge. I Norge er faktisk verdiskapingen per ansatt høyere i distriktene enn i de største byene.

Årsaken til at vi har høy produktivitet i distriktene i Norge er den spesielle næringsstrukturen som våre distrikter har. I norske distriktskommuner er det en høy konsentrasjon av arbeidsplasser i fiske, havbruk, elproduksjon og prosessindustri. Dette er næringer som har en svært høy verdiskaping per ansatt. I det siste tiåret har også dette vært næringer med en høy vekst i verdiskapingen. Kommunene i de minst sentrale kommunene i Norge har faktisk økt sin andel av landets verdiskaping i det siste tiåret. Forskjeller i næringslivets produktivitet kan dermed ikke forklare den sentraliseringen vi ser i Norge. I stedet må vi spørre oss om hvorfor distriktene i Norge har fraflytting og nedgang i folketallet til tross det skapes stadig større verdier i næringslivet. Svaret på det er at det har vært en sterk nedgang i offentlige arbeidsplasser i distriktene i Norge. Samtidig har de bransjene som distriktene har mye av ikke fått særlig vekst i antall arbeidsplasser selv om verdiskapingen har økt. Stadig mer av verdiskapingen til næringslivet har kommet i bedriftenes overskudd. Mye av næringslivet i distriktene er eid utenfra. De største konsernene innen fiskeri, havbruk, elproduksjon og prosessindustri har sine hovedkontor og eiere i sentrale strøk i Norge eller sågar i utlandet.

Lokal vekstmodell – samlet attraktivitet

Vi har så langt gjort rede for de to modellene som er sentrale: en modell for forventet flytting og arbeidsplassvekst og en modell for forventet arbeidsplassvekst. Vi kan kombinere disse to modellene til en samlet regional vekstmodell, som skissert i figuren under.

Figur 50 Lokal vekstmodell – beregning av attraktivitetsverdier

Skissen i figuren over viser hvordan vi kan forklare endringene vekst i næringsliv, arbeidsplasser og befolkningsendringer på et sted i ett år. Når vi skal bruke modellen for flere år, må vi ta hensyn til at befolkningsendringene i ett bestemt år påvirker antall kvinner, aldersfordeling, befolkningseffekten på arbeidsplasser og den demografiske sysselsettingstilveksten i det påfølgende året.

Hva kan stedet selv påvirke? I modellen er det næringsattraktiviteten og bostedsattraktiviteten som kan påvirkes. De andre forholdene hører til de forholdene som vi kaller strukturelle og som er lite påvirkbare. Dette er en forenkling av virkeligheten. Senere skal vi forsøke å nyansere dette bildet og diskutere om og hvordan steder kan påvirke de strukturelle forholdene.